

คำชี้แจง

เอกสารนี้เกิดขึ้นจากความร่วมแรงของอาสาสมัคร ที่ร่วมกันถอดเสียงและตรวจทานในเบื้องต้น ซึ่งบางส่วนยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ตรงตามเสียงที่ ท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายไว้

ด้วยคุณค่าแห่งธรรมและงานที่ร่วมกันทำในครั้งนี้ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้พิจารณาเห็นว่างานธรรมในรูปแบบเอกสารทั้งหมดนี้ แม้จะยังไม่ได้ตรวจทานแก้ไขเนื้อหาอย่างถึงที่สุด แต่ก็ควรที่จะนำออกเผยแพร่ให้กว้างขวาง เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจใฝ่ธรรม จะได้มีข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมควบคู่กับเสียงธรรม โดยพร้อมกันนี้ทางทีมงานจะดำเนินการตรวจทานแก้ไขเนื้อหาทางถอดเสียงทั้งหมดอีกครั้ง เพื่อให้ธรรมที่เผยแผ่มีความถูกต้องและสมบูรณ์

เอกสารนี้ไม่สงวนสิทธิ์สำหรับการเผยแพร่เป็นธรรมทาน หากพบข้อควรแก้ไขปรับปรุงสามารถแจ้งมาได้ที่ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญตามที่อยู่ติดต่อด้านล่างนี้

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

สวนวชิรเบญจทัศ ถนน นิคมรณไฟสาย ๒ แขวง/เขต จตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทร ๐-๒๙๓๖-๒๘๐๐ โทรสาร ๐-๒๙๓๖-๒๙๐๐ E-Mail: archives@bia.or.th

รหัส	2115120901220	รายชื่อ	อบรมพระนวกะในพรรษา ปี 2512
วันที่แสดง	01/09/2512	ชื่อเรื่อง/ชุด	ครั้ง 22 โวหารพูดเกี่ยวกับความว่าง หรือความตายที่สำคัญที่สุด
ผู้ถอด	ปริยาพร เขมะจารี	ผู้ตรวจทาน	วรรณวิภา สัตตธรรมกุล
หมายเหตุ	เริ่มถอดเสียงนาที่ที่ 00:03		

วันนี้วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒

วันที่ ๑ กันยายน เป็นวันที่ ๑๕ ของระยะเวลาเข้าพรรษา พระพุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้พูดกันถึงโดยหัวข้อว่า โวหารพูดเกี่ยวกับความตายที่สำคัญที่สุด ขอให้สังเกตจากข้อความที่แล้ว ๆ มาว่าเราได้พูดกันถึงเรื่องเกี่ยวกับความตายในหลายแง่หลายมุม ใจความที่สำคัญที่สุดก็มีอยู่ในข้อที่ว่า ความรู้สึกที่อยากจะอยู่ ไม่อยากจะตายเป็นต้นตอของเรื่องทั้งหลาย ก็เป็นต้นตอของปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ และเป็นต้นตอของความ รู้สึกทุกชนิดของมนุษย์ เรามีการพูดเป็นคำสรุปความว่า ความรู้สึกเพื่อจะอยู่รอดนี้เป็นต้นตอของความคิดนี้รู้สึกการกระทำหรืออะไรทุกอย่างของมนุษย์ เราไม่ได้พูดอย่างนักจิตวิทยา เช่น Sigmund Freud พูดไว้ในรูปปรัชญาว่าทุกอย่างขึ้นอยู่กับกามารมณ์หรืออะไรทำนองนี้ เพราะเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่ใช่เรื่องทั้งหมดเหมือนกับที่เขาคิดหรือตั้งใจจะพูด นี่เป็นใจความสำคัญที่ต้องเอาไปคิดนึกเสมอให้เข้าใจธรรมะด้วย และรู้จักความคิดนึกของคนที่เป็นนักคิดในสมัยปัจจุบันที่โลกเขานับถือความรู้ความคิดเห็นของเขาด้วย รวมทั้งพวกเราที่จะไปยึดถือความคิดของพวกฝรั่งเหล่านั้นด้วย

เดี๋ยวนี้เราพูดกันตามหลักของพุทธศาสนาอย่างถูกพุทธบริษัทจากหลักเกณฑ์ทั้งหมดในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ เราไม่ได้ค้นคว้าเฉพาะทางวัตถุหรือที่เกี่ยวกับวัตถุอย่าง Sigmund Freud ไม่ได้ค้นคว้าในทางจิตวิทยา ในทางจิตวิทยา ก็ค้นคว้าเฉพาะส่วนที่มันเกี่ยวกับร่างกายหรือวัตถุ แล้วก็เท่าที่ปรากฏแก่เขาหรือเท่าที่ปรากฏแก่ชาวโลกในยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งเปรียบเทียบกันไม่ได้กับยุคทองของเรื่องทางวิญญาณในประเทศอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว นี่เราจะใช้ศัพท์แสงชนิดที่เขาใช้กันอยู่ในเวลานี้มากไปหน่อย ก็ไม่รู้ว่าจะพูดว่าอะไรให้มันสั้น ๆ ประหยัดเวลา เช่น คำว่ายุคทองของอันนั้นอันนี้ ยุคทองของเรื่องทางจิตวิทยาที่เป็นไปในทางจิตทางวิญญาณถึงที่สุดนั้น ก็คือประเทศอินเดีย ในยุคอุปนิสัด ในยุคพุทธกาลนั่นเอง เขาคิดค้นกันแต่เรื่องนี้ทั่วไปทั้งชมพูทวีป เมื่อพูดถึงชมพูทวีปก็หมายถึงประเทศอินเดียทั้งหมด เป็นศูนย์กลางซึ่งมันกว้างขวางมาก เขาวางมันเป็นยุคทองของสติปัญญาทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ โดยที่คนเขาระดมทุ่มเทกำลังหรือเวลาศึกษาค้นคว้ากัน แต่เรื่องที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะได้รับนี้ เมื่อศึกษาคุณในแง่ของภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ในยุคพุทธกาลนั้นเป็นยุคที่ชาวอินเดียเป็นอยู่อย่างผาสุก แปลว่า กำลังมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยเรื่องอาหารการกินกินดีอากาศศึกษาได้จากพระคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนาและอื่น ๆ ผิดกันมากกับยุคปัจจุบันซึ่งเต็มไปด้วยความแห้งแล้งเพราะป่าถูกทำลายมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่ครั้งครั้งกระโน้นหลังจากครั้งพุทธกาล ก็อ่านเรื่องแม่น้ำเนรัญชราในพระคัมภีร์ ก็ไปดูแม่น้ำเนรัญชราตัวจริงในเวลานี้แล้วใจหาย มันผิดกันอย่างที่เทียบกันไม่ได้

ที่พูดอย่างนี้ก็หมายความว่า ก็ด้วยความมุ่งหมายว่าอย่าให้คุณเข้าใจผิดไปว่าประเทศอินเดียในยุค พุทธกาลมีความเร้นแค้นเรื่องการครองชีพ แล้วคุณก็จะคิดอย่างโง่ ๆ เหมือนพวกฝรั่งคิดว่า ปรัชญาในอินเดีย นั้นสร้างขึ้นบนรากฐานแห่งความเร้นแค้นของชาวอินเดียในสมัยนั้น เป็นปรัชญาที่เหมาะสมสำหรับคนยากจน เร้นแค้นในประเทศอินเดียเองในสมัยนั้น นี่พวกฝรั่งมันคิดกันอย่างนี้ ขอให้เข้าใจให้ถูกเสียว่ามันเป็นยุคที่มีความสุขสบายทางร่างกาย ทางจิต ทางการเป็นอยู่ทางร่างกายแล้วมันก็ยังเหลืออยู่แต่เรื่องทางจิต เพราะฉะนั้น จึงมีการคิดนึกค้นคว้าในเรื่องทางจิตเป็นของสามัญเป็นของธรรมดาไปเลย จึงได้เรียกมันว่ายุคอุปนิสัต์ เป็นยุคที่ทุกคนมีการคิดค้นทางจิต พระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้นในยุคนี้ แล้วเราก็ให้ความเป็นธรรมทั่วไปแก่ศาสนาอื่น ด้วย อันมีลัทธิอื่นศาสนาอื่นเกิดขึ้นมากมายในเวลาเดียวกันนั้น แล้วก็ไปไกลไปลึก แม้ที่เป็นมิจฉาทิฐิกิก็ไปไกลไปลึก ลึกจนมีความเป็นปรัชญาเป็นอะไรของมันมากมายเหมือนกัน จึงมีคนนับถือลัทธิต่าง ๆ นานา มีศาสนาหลาย ๆ ศาสนาในยุคพุทธกาล เรียกว่ามันเป็นยุคที่เต็มไปด้วยสติปัญญา เป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยสติปัญญา เป็นการค้นคว้าทางจิตทางวิญญาณของผู้มีสติปัญญาในยุคนี้

ดังนั้นมันจึงเกิดความรู้ที่เป็นผลของความค้นคว้าขึ้นมา มาก ขึ้นมา มาก และด้วยเหตุนี้เองไอ้วิธีพูดหรือ คำพูดมันจึงเกิดขึ้นใหม่ ๆ แปลก ๆ ในรูปของภาษาธรรม คือภาษาที่มีใช้ภาษาธรรมดา เกิดขึ้นมากมายเป็น คำพูดทางธรรม ทางภาษาธรรมซึ่งมันเป็นสำนวนโวหารอันลึกซึ้งทางฝ่ายภาษาธรรม ผมจึงเห็นว่าควรจะรู้ เรื่องนี้กันเสียบ้างตามควร จึงได้ให้หัวข้อเรื่องที่พูดว่าสำนวนโวหาร มันลึกซึ้งในทางฝ่ายภาษาธรรม พร้อม ๆ กันไปกับการพูดถึงความเปี่ยมเต็มที่ในการศึกษาค้นคว้าในทางธรรมทั่วชมพูทวีป ก็เลยมีเรื่องที่จะต้องเอามา เล่า เกี่ยวกับที่มาของเรื่องสุญตาหรือความว่างอยู่เรื่องหนึ่งพอเป็นเพื่อเป็นตัวอย่าง มีมากเรื่อง เล่าไม่ไหว ก็ ต้องเล่าแต่บางเรื่องเพื่อเป็นตัวอย่างว่า คนที่อยู่ไกลแสนไกลที่ได้สุด ทางใต้ของอินเดีย เดินทางด้วยเท้าไปเฝ้า พระพุทธเจ้าถึงภาคเหนือของประเทศอินเดียเพื่อทูลถามปัญหาบางเรื่อง ที่มีชื่อเสียงที่สุดคือเรื่องโสฬสปัญหา ในพระไตรปิฎกของเรา ก็มีเรื่องเขียนไว้ชัดว่าผู้ที่ไปทูลถามทำให้เกิดเรื่องโสฬสปัญหาขึ้นในพระคัมภีร์นี้ก็คือไป จากตอนใต้ของประเทศอินเดีย อยู่ที่แถวแม่น้ำโพธาวารี มันก็เปิดดูแผนที่ประเทศอินเดียเสียบ้างว่าแม่น้ำโพธาวารีอยู่ที่ตรงไหน แล้วเดินด้วยเท้าเปล่า ไม่มีรถ ไม่มีรถไฟ ไม่มีอะไรนี่ ขึ้นไปจนถึงประเทศโกศล ทางทิศเหนือของประเทศอินเดียเพื่อถามปัญหานี้ มันไกลมาก อย่างน้อยก็ขนาดสงขลาไปเชียงใหม่ประมาณพันกว่า ไมล์ หรือไกลกว่าสงขลาไปเชียงใหม่ จนอาจารย์ที่มีอายุมากเดินไปไม่ไหว เรียนปัญหาให้ลูกศิษย์ที่ฉลาด ๆ ไปแทน ไปถามพระพุทธเจ้า ไปทูลถามพระพุทธเจ้าถึง ๑๖ คน แต่ละคนก็ไปทูลถามจึงเกิดเป็นเรื่องโสฬส ปัญหา คือปัญหา ๑๖ เรื่องขึ้นมา เอ้อ, ๑๖ คน แล้วเกิดปัญหา ๑๖ เรื่องขึ้นมา เรียกว่า โสฬสปัญหา

แล้วปัญหาที่มีชื่อเสียงที่สุด เป็นที่รู้จักกันมากที่สุดก็คือปัญหาของลูกศิษย์คนที่ชื่อว่า โมคราชะ เรา เรียกกันสั้น ๆ ว่าโมคราช เป็นศิษย์ที่ฉลาดที่สุดใน ๑๖ คนนั้น พระพุทธเจ้าเห็นท่าทางไอ้คนนี้มันฉลาด ก็ทรง แกล้งกั๊กตัว แกล้งถ่วงเวลา ไม่ให้ไม่ตอบคำถามของคนที่ฉลาดที่สุดคนนี้ ถามก่อนก็ไม่ตอบ จนกระทั่งไปถึง วาระสุดท้าย คนสุดท้ายจึงทรงตอบ ไอ้ตรงนี้อาจจะขอบอกอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ ว่าธรรมเนียม เหมือนยากที่ จะตามพิธีที่เขาใช้กันอยู่อย่างเคร่งครัดในพุทธกาลนั้น จะถามอะไรกับใครก็ต้องขอโอกาสก่อน ขออนุญาตว่า จะถามก่อนเมื่อได้อุญาตแล้วจึงจะถาม แล้วมันจึงมีมีโอกาสเองที่พระพุทธเจ้าจะทรงกั๊กตัวใครไว้ไม่ให้

ไม่ให้ถาม ยังไม่ให้ถาม นั่นมันมรรยาทที่ดีของสุภาพบุรุษที่เขาจะต้องขอโอกาสถามเสียก่อน ใ้ذنุญาตแล้ว จึงจะถาม เดียวนี้มันไม่ค่อยมีมรรยาทชนิดนี้กันเสียแล้ว มันไม่ใช่เพียงแต่มรรยาทดี มันเป็นวิธีการที่ดีคือทำ อย่างเป็นกิจจะลักษณะ การทำอย่างเป็นกิจจะลักษณะนี้มันทำให้เลือกเฟ้น เลือกเฟ้นเรื่องที่จะถาม ทบทวน ใคร่ครวญเป็นอย่างดีที่สุดก่อนแล้วจึงถาม ไม่เหมือนคนสมัยนี้พูดพล่ามบ่นน้ำลายด้วยคำถาม ถามไปเรื่อย ถาม เสียตะพึด ถามจนเคยชินเป็นนิสัย ฉันอยากจะถาม ฉันไม่ได้อยากจะฟัง อะไรนิดหนึ่งก็ถาม ไม่เคยยังคิดเป็น อย่างยิ่งเสียก่อนแล้วจึงถาม ลักษณะอาการเช่นนี้มันก็ยังเป็นอยู่มากมายในวัดเรานี้ เพลานี้ ให้คุณไปคิดดู เทียบ กันดูว่าไอ้ที่เขาจะถามหรืออะไรของมันต้องคิดมาก แล้วก็ต้องมีระเบียบควบคุมนี้มันยาก ยิ่งมีผลดีกว่าการที่ อะไรก็จะถามเหมือนเด็กตัวเล็ก ๆ นี่ถามเรื่อย ถามจนตอบไม่ทัน คนโต ๆ แล้วจะนับกรรมด้วยแล้วจะทำ อย่างนั้นไม่ได้

ทีนี้เรื่องมานพ ๑๖ คนที่ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อขอโอกาส พระพุทธเจ้าก็ทรงปล่อยให้ ทรงเปิด โอกาสให้ถามไปตามลำดับบุคคลที่เห็นสมควร แล้วก็ทรงกักตัวไอ้บัณฑิตหนุ่มคนนี้ไว้ จนเกือบถึงคนสุดท้าย จึงได้ถาม แล้วคำถามที่ว่าสำคัญที่สุด มีชื่อเสียงที่สุดก็คือ คำถามที่อยู่ในรูปของคาถาคือคำกลอนนั้นว่า **สุญญ โด โลกัง นเวทขัสสุ โมคราชปทาสโต (นาทิตี 22.00)** หนึ่งในคำตอบของพระพุทธเจ้า เราเรียกคำนี้ว่าคาถาโม ครราช ที่เขาได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เราจะอย่างไรความตายจึงจะไม่พบกับเรา คำถามมันเป็นอย่างนั้นว่า เราจะอย่างไรความตายจึงจะไม่พบกับเรา พระพุทธเจ้าตรัสตอบเป็นคำพูดที่ร้อยกรองกันไว้ว่า **สุญญ โด โลกัง นเวทขัสสุ โมคราชปทาสโต (นาทิตี 22.50)** ว่าดูก่อน โมคราช เธอจงเป็นผู้มีสติ เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อเกิด **อตฺตานานิวิจฺจึ อุตฺตัง เทวํ มัจจุตฺตโลภียา (นาทิตี 23.15)** ถอนวิจิที่ว่าตัวตนออกเสียให้หมดแล้วก็จะเป็นผู้เหนือมัจจุราช **เอวํ โลกัง นเวททนต์ มัจจุราชานปสฺติ (นาทิตี 23.40)** เมื่อเห็นโลกอยู่ อย่างนี้ มัจจุราชย่อมไม่เห็นเธอ เมื่อเธอเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชย่อมไม่เห็นเธอ หรือจะพูดเป็นกรรควาจาก ก็ ว่า มัจจุราชจะไม่มองเห็นเธอผู้เห็นโลกอยู่อย่างนี้

เมื่อลองสรุปใจความดูให้ดูว่ามันมีใจความว่าอย่างไร แล้วมันมีโวหารอันลึกซึ้งอยู่ที่ตรงไหน เราไม่ สนใจเรื่องอย่างนี้ เราจึงไม่เข้าใจกว้างขวางแตกฉานจนจะพูดให้เป็นสำนวนโวหารที่ลึกซึ้งอะไรได้ ถ้ามาถาม ปัญหาว่าอย่างไรเราจึงจะไม่พบกันกับความตาย คุณคิดคุณมันเป็นโวหารอะไร มันเป็นโวหารที่ลึกที่ผิด ธรรมดาอะไร ทำอย่างไรเราจึงจะไม่พบกันกับความตาย มันเป็นโวหารแจ่มแจ้งแล้วก็เป็นโวหารที่ไพเราะ นี่คือ เรื่องของสิ่งที่เรียกว่าโวหาร

ทีนี้เราก็ไต่ต้นตอที่มาของคำถาม ทำไมยังถามปัญหาในรูปที่ว่าจะไม่พบกันกับความตายได้อย่างไร ก็ เพราะว่าเขาไม่ต้องการความตาย ความตายเป็นภัยคุกคามใหญ่หลวง เป็นปัญหาทั้งหมดของชีวิต อย่างที่เราได้ พูดกันมาแล้วในวันก่อน ๆ คนธรรมดาสามัญรู้จักความตายในแง่โลก แง่ธรรมดาสามัญ และเต็มไปด้วยความ กลัว แม้ไม่กลัวมันก็มีปัญหายุ่งยากในจิตใจ เป็นความกลัวอีกชนิดหนึ่ง คือรู้สึกว่าจะไอ้ความตายนี้รบกวนทั้งที่ เราไม่กลัว คือต้องการจะมีจิตใจชนิดใดชนิดหนึ่งที่ยังไม่มีปัญหาชนิดนี้ ไม่มีการรบกวนชนิดนี้ จึงค้นไ้เรื่อง ที่จะชนะความตาย ก็เป็นอันว่าค้นกันแต่เหนือจรดใต้ ผู้คนอยู่ทางใต้ของอินเดียขึ้นไปทูลถามพระพุทธเจ้าที่ กำลังเสด็จอยู่ทางเหนือ เหนือสุดของอินเดียที่แคว้นโกศล เมื่อแปลว่าคนมีปัญญาในยุคนี้ค้น ค้นคำตอบ

ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความตายกันแต่เหนือจรดใต้ อย่างประเทศไทยก็ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ เชียงรายอย่างนั้น ค้นกันแต่ทำอะไรจึงจะอยู่เหนือความตาย จึงได้เกิดเรื่องชนิดนี้ขึ้นมา เรียกว่า การค้นหาอมตกรรม นี่คนออกบวชส่วนใหญ่ก็ออกค้นหาอมตกรรม คือสิ่งสูงสุด หมายถึงความไม่ตาย หรือสิ่งที่ไม่ตาย หรือวิธีที่จะให้ไม่ตาย เขาเรียกว่าอมตกรรม ได้แล้วมีแล้วก็ไม่ต้องตาย จนพูดว่าบ้าที่จะไม่ตายกันเป็นการใหญ่ คึ้นรชนวนขวยทุกอย่างทุกทาง ไอ้ที่มันเลว ๆ ต่ำ ๆ ก็ทำอย่างคนโง่ คือบูชาอัญญา หรือทำบุญทำทานทำนองนั้น เพื่อตัวจะไม่ต้องตาย ทำมากจนถึงกับฆ่าสัตว์ตัดชีวิตกันเป็นการใหญ่ กระทั่งใช้คนบูชาอัญญา ใช้สัตว์วัวควาย ช้างม้าไปเป็นร้อย ๆ แล้วก็ใช้ที่มีอำนาจมากก็ถึงกับใช้คนอีกหนึ่งร้อยเข้าไปอีกสำหรับฆ่าบูชาอัญญา มีปรากฏอยู่ในเรื่องราวนั้น ๆ มาก มันก็เป็นความประสงค์ที่ตัวจะไม่ตายเหมือนกัน ที่ตัวเองจะไม่ตาย เมื่อทำได้แต่ที่เป็นพระราชมหากษัตริย์ที่มีอำนาจมากจริง ๆ ที่เรียกคนมาฆ่าบูชาอัญญาได้ ตามคำแนะนำของเจ้าลัทธหรืออาจารย์ลัทธนั้น ๆ นี่มันก็เรื่องเกี่ยวกับไม่ยอมตาย คิดแต่เรื่องของพระศาสดาที่เป็นนักคิดมีสติปัญญาอย่างพระพุทธเจ้าหรืออย่างสำนักไอ้ที่ว่านี่เขาไม่ได้ฆ่าสัตว์บูชาอัญญาเลย ใช้เรื่องทางธรรมอย่างที่เราเรียกกันว่าทางปรัชญา ทางอะไรก็ ๆ นี่ รวมความแล้วก็เป็นเรื่องทางจิตใจเพื่อจะให้อยู่เหนือความตาย ก็เป็นขั้นสูงเป็นระดับสูง นี่ก็ยังมีลัทธิตอนขึ้นมาเรื่องตัวคนที่บริสุทธิ์ ตัวคนที่ถาวรไปอยู่เป็นอนันตกาล พวกหนึ่งสอนอย่างนั้น ก็ที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าทำลายความรู้สึกว่าตัวตนเสีย ก็จะอยู่เหนือความตาย มันเดินกันคนละทางอย่างนี้ ด้วยความหวังอย่างเดียวกันเลย เพื่อจะไม่ตาย

ทีนี้ก็สังเกตดูไอ้สำนวนโวหารของผู้ถาม ทำอย่างไรจะไม่พบกับความตาย แล้วก็ดูสำนวนโวหารของผู้ตอบว่าเล็งเห็นโลกเป็นของว่าง บรรทัดแรกก็เห็นโลกเป็นของว่าง บรรทัดถัดมาก็ว่าถอนอรรถา ลดทิว คือความสำคัญว่าตัวตนนี้ออกเสียให้หมด มีเท่านั้น นี่มันเป็นเรื่องเดียวกัน เห็นโลกเป็นของว่างก็ถอนความคิดว่าตัวตนออกไปเสีย นี่มันเรื่องเดียวกัน ถ้าความคิดว่าตัวตนมีอยู่คือตัวตนมีอยู่ ไอ้โลกนี่ก็ไม่ว่างก็มันมีตัวตนอยู่ ถ้าจะมองโลกในแง่ที่เป็นของว่างก็คือมองให้เห็นชัดว่ามันไม่มีตัวตน ด้วยเหตุนี้อรรถกถาต่าง ๆ จึงบัญญัติคำว่า ว่าง แม้จะเป็นบาลีที่ไม่ใช่อรรถกถาที่เป็นบาลี เช่น **ปริสัสมิตามะ (นาทีที่ 32:31)** ซึ่งเป็นบาลีอยู่ในตัวพระไตรปิฎกเองก็อธิบายคำว่า ว่าง นี่ว่างชัดว่า โลกนี้ว่างเพราะว่างจากตัวตน โลกมันว่างเพราะว่างจากสิ่งที่เป็นตัวตน นี่เป็นคำบัญญัติ เป็นสูตรที่บัญญัติลงไป โลกที่ว่าว่างเพราะว่างจากตัวตน ที่ไอ้คำที่พบพระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง ที่เขาสรุปกันไว้ว่าดูโลกเป็นของว่าง เพราะถอนอรรถา ลดทิว คือความเห็นว่าตัวตนออกเสีย ทำพร้อมกันไปก็มีสติอย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา มีคำกำชับว่าตลอดเวลาด้วย เห็นโลกด้วยความเป็นของว่างอยู่ตลอดเวลา นั่นนะคือถอนอรรถา ลดทิวเสียได้ เราก็เป็นผู้ที่อยู่เหนือโลกและเหนือความตาย มัจจุโร อยู่เหนือมัจจุ เหนือความตาย อุดระ อุดระ คือ อุดร ภาษาไทยว่าอุดร ภาษาบาลีว่าอุดระ อันแปลว่ายิ่งหรือเหนือ บุคคลมัจจุโร เหนือความตาย นี่ก็เป็นสำนวนโวหาร

ดังนั้นอยากจะขอร้องว่าอย่าไปดูถูกสำนวนโวหาร ด้วยการใช้สำนวนโวหารว่ามันเสียเวลาหรือมันเป็นเรื่องของคนพูดเพื่อเจือยียาว มันไม่ใช่อย่างนั้น ก็ต้องการให้โวหารนี้เป็นเครื่องประทับใจและรักษาไอ้ความรู้รักษาอะไรไว้ และที่มันคิดว่านั้นก็คือมันต้องคิด ไอ้สิ่งที่เรียกว่าโวหารมันคือปริศนาอยู่ในตัวมันเอง มันต้องคิด ถ้าไม่ตีโวหารนั้นให้แตก คนนั้นก็ไม่ว่างอะไร นี่ต้องตีปริศนาหรือโวหารนั้นให้แตกออกไปจึงจะรู้

ว่ามันทำอะไรว่าจะอยู่เหนือความตายได้อย่างไร เหนือความตาย ความตายตามหาเราไม่พบ ไม่มองเห็นเรา ความตายไม่เห็นเรา มัจจุราชไม่เห็นเราเนี่ย โวหารมันออกมา ๆ จนเป็นเรื่องทางบุคลาธิษฐาน คือเรียกความตายว่าญามัจจุราช เหมือนกับเป็นบุคคลเหมือนกับเรา แล้วเที่ยวตามหาเรา เพราะเราก็มีวิชาอันหนึ่งที่ทำให้ มัจจุราชตามหาเราไม่พบ นี่โวหารจนมันออกมาจนเป็นเรื่องทาง ๆ ๆ วัตถุหรือทางกายหรือทางบุคคล แต่เนื้อแท้ของมันเป็นเรื่องทางจิตใจ

เราจะมีรูปร่างอย่างไรจึงจะไม่มีปัญหาเรื่องความตาย ไม่มี ความยุ่งยากลำบากเกี่ยวกับความตายอีกต่อไป เดียวนี้ไอ้ความตายมันเป็นปัญหามากมายหลายอย่างหลายด้านรอบกวนจิตใจของเรา เราจะทำอย่างไรมันจึงจะไม่รบกวนจิตใจของเรา นี่มันคือยอดสุด สุดยอดของไอ้ปัญหาทั้งหมดเกี่ยวกับชีวิตที่มันต้องการไอ้ (นาทิ ที่ 36.45) ไว้ว่าอยู่ความอยู่ ปัญหาของมนุษย์ว่าทำไมจึงจะอยู่ คือไม่ตาย นี่คำตอบมันมีว่าอย่างนี้ ต้องมีจิตใจอย่างนี้จึงจะมีความรู้สึกที่เต็มเปี่ยมว่าอยู่ ไม่ตาย จะอยู่ของอะไร จะอยู่ของธรรมชาติหรืออยู่ของอะไรอย่างหนึ่ง ไม่ใช่อยู่ของตัวกูของกูในความรู้สึกที่เป็นตัวตน ตามความรู้สึกนั้น ๆ มันเป็นความโง่ของความเข้าใจผิดโดยไม่รู้ตัวและไม่อาจจะรู้สึกของมนุษยธรรมศาสนาเลย เขาจึงเรียกมันว่าอวิชา คือความไม่รู้ที่เราไม่รู้อีกทีหนึ่ง ความโง่ที่เราไม่รู้จักคืออวิชา ทำให้เราคิดว่ามีตัวเรามีตัวกูอยู่เพื่อการารมณณ์ ที่อยู่เพื่อของรักของชอบใจทุกชนิด นั่นแหละความตายมันเกิดเป็นปัญหาขึ้นมารบกวนจิตใจ นี่ถ้าถอนอวดตา ลดทิฐิชนิดนี้เสียได้ ถอนความสำคัญรู้สึกนึกคิดว่าตัวกูเสียได้ มันก็เรียกว่าถอนรากฐานของความตาย ความตายไม่มีที่ตั้งที่อาศัย คือไม่มาสู่ห้วงนึกห้วงคิดที่จะรบกวนอีกต่อไป มันได้หมดปัญหาเรื่องความตาย หมดความยุ่งยากเกี่ยวกับความรู้สึกเรื่องความตาย แล้วก็สบายไปจนวินาทีสุดท้าย

ที่เปลือกล้มมันจะแตกดับไป เปลือกนี้คือร่างกาย มันต้องแตกดับไปเป็นธรรมดา ไม่เรียกว่าความตาย คนที่มีอวิชาความไม่รู้ก็ไปเอาความตายที่ร่างกาย การแตกสลายของร่างกายว่าความตาย นั่นมันมีปัญหามาก แล้วก็ลวงหน้า นี่เรามองเห็นตัวเราไม่มีเสียก่อน ความตายมันก็ไม่ มี คือถ้าจะพูดว่าตายโดยต้องโดยโวหารอีกอย่างหนึ่งก็ตายแห่งตัวกูเสียแต่บัดนี้ ทำลาย หรือฆ่า หรือว่าไอ้ทำลายอวดตา ลดทิฐิ ความรู้สึกว่าตัวกูเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ให้ตัวกูมันถูกฆ่าตายเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ นี่ก็เป็นส่วนโวหารที่เคล็ดเปิดโปงไปอีกทางหนึ่ง เมื่อตัวกูไอ้อวิชานั้นมันถูกฆ่า ถูกสังหาร ทำให้ตายเสียเดี๋ยวนี้ มันก็ไม่มียะไรตายอีกต่อไป มันก็มีชีวิตอยู่อย่างบริสุทธิ์ มีเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ อยู่เป็นสุขจนกว่าเปลือกมันจะเน่า มันก็เลิกกัน ตัวกูมันหมดแล้วตั้งแต่ที่หมดกิเลส นั่นเหลือแต่เปลือกที่บริสุทธิ์ คือร่างกายและจิตใจที่บริสุทธิ์ที่เป็นอยู่อย่างมีความรู้สึก ไม่มี ความทุกข์นี้ สดชื่นอยู่เสมอนี้ จนถึงวาระที่มันจะต้องเน่า เขาจึงไม่มีปัญหาเรื่องความตาย หัวเราะเยาะความตาย แล้วก็ตายอย่างปิดสวิทช์ไฟฟ้าเหมือนที่ฉันเล่าให้ฟังเมื่อวันก่อนนั้น คนที่ตายอย่างนั้นได้ก็เพราะมันมันไม่กลัวความตาย ชนะความตาย จะเป็นพระอรหันต์หรือไม่เป็นพระอรหันต์ มันก็ต้องพยายามที่จะตายอย่างนั้น นี่ก็ตายของเปลือกนี้คือจัดให้ไอ้เปลือกที่ร่างกายหรือจิตใจที่ยังเหลืออยู่นั้นมันดับไปด้วยวิธีง่าย ๆ เหมือนปิดสวิทช์ไฟ

แล้วก็ไปลองคิดว่ามันเป็นเรื่องสูงสุดของมนุษย์หรือไม่ และเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์หรือไม่ น่าสนใจหรือไม่ ลองไปคิดดู สำหรับผมนี้ขอมอบบูชาว่าเป็นเรื่องสูงสุดของมนุษย์ที่น่าสนใจที่สุด มีความรู้ ความคิดชนิดที่จิตใจมันทุกข์ไม่ได้ มันทุกข์ไม่เป็น มีความทุกข์ไม่เป็น ไม่รู้จักความทุกข์ นี่ต่อจากนั้นเหลือ

จากนั้นเราจึงจะไปสร้างสันติภาพสันติสุขแก่เพื่อนมนุษย์ในโลกได้โดยง่าย ก็ถ้าทุกคนมันมีความต้องการอย่างนี้ ในโลกมีสันติภาพทันทีในตัวมันเอง เดียวนี้โลกยังไม่สันติภาพ ยิ่งไม่มีสันติภาพยิ่งเข้าไปทุกทีก็เพราะว่าคนในโลกไม่สนใจเรื่องนี้ก็ไม่ต้องต้องการอย่างนี้ ต้องการแต่จะเป็นทาสของกามารมณ์ให้หนักขึ้นไป หนักขึ้นไปให้มีตัวกู่มากขึ้นไป ๆ ๆ และก็ทำไปแต่ความกลัวตาย อย่างที่สรุปให้ฟังว่าพวกกรรมกรก็กลัวตาย พวกนายทุนก็กลัวตาย ทั้งกรรมกรกับนายทุนจะต้องรบกัน ไปอย่างไม่มียี่สิบสี่ชั่วโมงเพื่อตัวจะไม่ต้องตาย เพื่อจะชนะ แต่เราก็มามองความตายกันเสียในรูปแบบใหม่รูปอื่น โดยสำนวนโวหารที่ถูกต้องนี้มันจะหยุดทันที จะหยุดบ่าคั่งในการที่จะทำลายล้างกันทันที หรือว่าเมื่อพวกกันไม่รู้เรื่องตัวเองก็อาจจะปลีกตัวออกมาหาความสงบได้เป็นรายบุคคลไปเลย

ที่นี้ก็คิดไปในการทำงานที่จะกวาดค้อนเอาไอ้ของน่ารักน่าพอใจในโลกทั้งหมดมาเป็นของเราหรือมาเป็นพวกเรา หรือว่าเราจะครองโลกเพื่อจะได้สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดนี้ ความมุ่งหมายมันไปอย่างนี้ อย่างนี้ไอ้ความตายมันก็ยังเป็นตัวใหญ่ขึ้นมา ความตายจะเป็นตัวใหญ่เต็มโลกเป็นไอ้ปัญหาออกไปอีก มันขยายออกไปได้ตามความต้องการของมนุษย์ มีความรู้สึกเป็นตัวกูของกูใหญ่ออกไปเท่าไร ความตายมันก็ใหญ่ออกไปเท่านั้น ยิ่งมีปัญหาชนิดที่เป็นมึนหมักหมม เป็นปริมาณที่มากมายจนไม่รู้จะใช้คำว่าอย่างไร โลกจึงไม่ประสบสันติภาพ อาตมาศึกษาเรื่องไอ้ความตายชนิดนี้ชนิดในภาษาธรรมนี้ แล้วก็เอาชนะความตายให้ได้ตามวิธีนี้ เห็นโลกโดยความเป็นของว่างจากสิ่งที่น่ารักน่าเอนาเป็น แล้วก็ทำไปเท่าที่มนุษย์จะเป็นอยู่ได้ในทางร่างกาย แล้วก็จิตใจที่เป็นความสงบสุขเยือกเย็นถึงที่สุดได้ดีกว่า นี่ไปละโมภในเรื่องทางกายซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวกู มันก็ขยายปัญหาของความตายออกไปเท่ากัน มันก็เป็นเรื่องที่เราเรียกว่าบานปลายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ปัญหาของความทุกข์นั้นจะบานปลายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด มาวิธีอยู่เหนือโลก เหนือความตาย ตามแบบที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสกันเสียบ้าง มองเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง ถอนความเห็นที่ตัวตนออกเสียเท่านี้ ก็ไปตามธรรมชาติ พอเหมาะับธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติ จิตใจก็สบาย จิตใจสบาย ร่างกายก็ต้องสบาย ความตายก็ไม่มี ความหมาย ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีปัญหา นี้โดยเค้าใหญ่ ๆ มันเป็นอย่างนี้

หัวใจของพุทธศาสนาถูกกล่าวไว้ในรูปของสำนวนโวหารอย่างนี้ ไอ้คำกล่าวนี้มันก็มีความสำคัญอยู่ คำว่าว่าง คำว่า สุญโต โดยความเป็นของว่าง คำว่าว่างคือสำคัญที่สุด เป็นหัวใจพุทธศาสนา ไม่ว่าจะอย่างไรหรืออย่างมหายาน ที่เรากำลังเอา ๆ มาพูดอยู่นี้มันก็อย่างเถรวาท คือฝ่ายนิกายฝ่ายเรา ในพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท ไม่ใช่ฝ่ายมหายาน ประโยคนี้หรือเรื่องโสฬสปัญหานี้จะมีในฝ่ายมหายานไม่ได้ก็ได้ ผมกลัวพูด บางทีไม่ได้ไปสำรวจพระไตรปิฎกทั้งหมดของฝ่ายมหายาน เรื่องโสฬสปัญหานี้เป็นของฝ่ายเถรวาทแท้ แต่ว่ามหายานนั้นเขามีอะไร มีหลักการที่จะเอาพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทนี้เลียนภาษาบาลีนี้ ไปแปลเป็นภาษาจีนโดยเฉพาะ แล้วเข้าไปสมทบรวมอยู่ในตู้พระไตรปิฎกของมหายาน ไม่ว่าคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทเราส่วนมากก็แก้ทั้งหมดนี้มีอยู่เป็นภาษาจีนแล้วก็รวมอยู่ในตู้พระไตรปิฎกฝ่ายมหายานนี้ เรื่องโสฬสปัญหามันจะพลัดเข้าไป มันก็พลัดเข้าไปในลักษณะอย่างนี้ ที่เป็นฝ่ายมหายานแท้ ๆ ที่เขาแต่งร้อยกรองกันขึ้นในสมัยเกิดมหายานนั้นไม่มีเรื่องนี้ เพราะเรื่องนี้มันเกิดแต่ครั้งพุทธกาล คัมภีร์มหายานร้อยกรองขึ้นในพ.ศ.ตั้งเกือบพันหรือพัน นี้พุทธศาสนาอย่างเถรวาทที่ถือกันว่าเดิมแท้ก็มีจุดสำคัญอยู่ที่เรื่องความว่าง ไอ้ความว่างนี้ก็เพื่อความ

ไม่ตาย ความไม่ตายนั่นคือนิพพานในความหมายที่ว่าเป็นที่ คือตั้งอยู่ มีอยู่ ตั้งอยู่เป็นที่คับแห่งสังขารหรือความทุกข์หรือโลก อะไรที่มันวุ่นวายเขาเรียกว่าสังขารหรือโลก พอไปถึงนิพพานมันก็เป็นจุดจบของมัน

ดังนั้นนิพพานก็มีไว้ ธรรมชาติมีไว้สำหรับเป็นที่ดับ ที่หยุด ที่จบของสังขาร คือของปรุงแต่ง การปรุงแต่งต้องปรุงแต่งด้วยความโง่ ปรุงแต่งเป็นเรื่องเป็นราวอย่างนั้นอย่างนี้หลายชั้นหลายซ้อนจนได้มีความทุกข์เรื่อย ๆ ไปแล้วก็จะไปพบจุดจบที่นิพพาน ที่ความรู้เรื่องความว่าง ว่างจากตัวตน พอจิตเดินไปถึงเรื่อง เดินไปถึงความรู้เรื่องความว่างจากตัวตน ใจเรื่องต่าง ๆ ของจิตมันก็จบ ไม่ปรุงแต่งเป็นตัวกูของกู เป็นโลกะ โทสะ โมหะ กิเลสนานาชนิดขึ้นมาได้เลย เรื่องความว่างมันเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ไม่ว่าเราจะได้พูดกันต่อไปเรื่อย ๆ ตามความเหมาะสม แต่เดี๋ยวนี้ให้รู้เสียว่ามันเป็นโวหารพูดที่ลึกซึ้ง สำหรับพูดเรื่องที่มีนัยลึกซึ้ง ของศิวิเศษที่สุดมันก็ต้องใส่ภาษาที่สมควรกัน อย่างวัตถุเช่นเพชรมีค่ามากที่สุด มันก็ต้องมีภาษาที่เป็นทองเป็นเงินอะไรรองรับมันให้มันเหมาะสมกัน

ที่นี้ใจเรื่องหัวใจพุทธศาสนาเป็นเรื่องความว่าง วางใส่ไว้ในภาษาที่ลึกซึ้งที่สุด เช่นว่า คนเราที่อยู่เหนือความตาย ที่ความตายจะหาเราไม่พบ เพราะว่าเรามันไม่มี เพราะว่าเรามันได้ทำตัวเราให้กลายเป็นความว่างไป ไม่มีตัวเรา ที่นี้ยังมีโวหารที่จะต้องรู้ไว้ จะต้องไม่ลืมเสียด้วย อีกอย่างหนึ่งก็คือว่า คำว่าโลก จงดูโลกโดยความเป็นของว่าง คำว่าดูโลกนี้ คนทั่วไปในสมัยนี้ก็จะเข้าใจเอาทันทีว่าเมื่อดูโลกนี้ โลก ก้อนโลกนี้ โดยโลกนี้ โลกนี้ หรือว่าโลกอื่น คือโลกพระจันทร์ โลกพระอาทิตย์ โลกพระอังคารอะไรก็ตาม ดูโลกนี้ โดยความเป็นของว่าง เขาคงจนปัญญาที่จะดูให้มันว่าง เขาก็เลยไม่สนใจเห็นว่าเป็นเรื่องครีคระบายของคนสองพันกว่าปีมาแล้ว เขาไม่สนใจก็ได้

ใจคำว่าโลกนี้มันหมายถึงอย่างนั้นด้วยก็ได้ จะหมายถึงตัวโลกแผ่นดิน ใจคอนกรีตของแข็ง ๆ หมดนี้ก็ได้ แต่ยังหมายถึงใจผลหรือปฏิกิริยาอะไรของมันที่เป็นเรื่องทางนามธรรมทางจิตใจเลยก็ได้ นั่นคือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดอยู่ในโลก โลกที่มีมนุษย์นี้และมีปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ ปัญหาทั้งหมดนั้นก็เรียกว่าโลกก็ได้ นับปัญหาทั้งหมดของมนุษย์นั้นไปรวมอยู่ที่คำพูดพยางค์เดียวว่าทุกข์ ทุกข์ คือความทุกข์ จริง ๆ นี้พระพุทธภาษิตว่า โลกคือสิ่งเดียวกับความทุกข์ ในบางคราวตรัสว่าความทุกข์ ในบางคราวตรัสว่าโลก เป็นไวพจน์ เป็น synonym กันโดยตรง บางคราวตรัสเรื่องอริยสัจว่าโลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ทางดับ การดับสนิทของโลกก็ดี ทางถึงความดับสนิทของโลกก็ดี ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายนี้ที่ยาวาหาหนึ่งซึ่งยังเป็น ๆ มีชีวิตอยู่ นี้คุณคิดดูพวกฝรั่งจะเข้าใจว่ายังไง มันคงจะเข้าใจว่าพูด nonsense พูดบ้า ๆ บอ ๆ ว่าโลกทั้งหมด แล้วก็เหตุให้เกิดโลกนั้นด้วย และความดับสนิทของโลกด้วย ทางให้ถึงความเห็นด้วยอยู่ในร่างกายที่ยาวเพียงวาเดียวนี้ ถ้าเทียบกับโลกที่มันยาวก็ก็พันล้านก็ล้านวา ใจที่เรื่องหมายถึงปัญหาต่าง ๆ ทั้งหมดของโลก มันสรุปอยู่ในคนซึ่งยาวเพียงวาเดียว เรียกเสียใหม่อีกอย่างหนึ่งว่าความทุกข์ ทุกข์ นี้ถ้าจะดูโลกเป็นของว่างก็ต้องดูทั้งหมด ตัวโลกแผ่นดินนี้ก็ว่าง ตัวโลกมนุษย์คน ๆ สัตว์นั้นก็เป็นคนเป็นสัตว์นั้นก็ว่าง และปัญหาทั้งหมดของชีวิตของทั้งหมดก็ว่าง แล้วยอดสุดของปัญหาคือความทุกข์มันก็ต้องเป็นของว่าง แม้แต่ตัวความทุกข์เองมันก็เป็นของว่าง อย่างที่เราพูดกันที่วันก่อนตรงโน้นว่า (นาที่ที่ 55:55) วิธีลัดสั้นที่สุดก็ดูกิเลสกับความทุกข์นั้นให้เป็นของว่างเสีย ปัญหาทั้งหมดลงทันที ถ้าความทุกข์เป็นของว่างลงไปได้ ปัญหาทั้งหมดโดยทันที ได้วิธีที่ดีที่สุดของการ

ต่อสู้คือมวย ทำความทุกข์ให้เป็นความว่างเสีย ทำกิเลสให้เป็นความว่างเสีย ไม่ต้องตั้งพิธีรตองที่จะดับทุกข์ หรือละกิเลสให้มันมากมายยึดถือเหมือนกับไม่รู้ที่ร้อยชาติพันชาติหมื่นชาติ ตั้งอธิษฐานไว้ว่าจะคอยดับทุกข์ มันเป็นเรื่องของความโง่ที่มากน้อยก็ไปคิดดูเอาเอง ให้สรุปลงไปได้ในคำว่าทุกข์ หรือทุกข์บนภาษาบาลี หรือภาษาไทยว่าความทุกข์ หรือทุกข์เพียงพยางค์เดียวเท่านั้น คำพูดคำเดียวนี้คือทั้งหมดที่เป็นปัญหาของ มนุษย์รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย นี่พระพุทธเจ้าท่านมีหลักมีวิธีพูด มีโวหารพูดอย่างนี้

ทีนี้มีเรื่องน่าหัวเล็ก ๆ น้อย ๆ จะเล่าให้ฟังเรื่องไอน์ทานของฝ่ายจีน ฉันทเคยเล่ามาแล้วแต่บางคนยังไม่ เคยฟังว่า พระจักรพรรดิที่มีอำนาจองค์หนึ่ง ให้ประชุมบัณฑิตนักปราชญ์ทั้งประเทศมาสู่ราชสำนัก ให้เขียน ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด นักปราชญ์หลายร้อยคนมาประชุมกันแล้วมาประชุมกัน อีกเป็นปี ๆ ๆ ๆ พระจักรพรรดิถามว่าเสร็จหรือยัง ยังไม่เสร็จ ผลัดเพื่อนต่อไปอีก เสร็จหรือยัง ยังไม่เสร็จเป็น ปี ๆ ก็ปีก็ไม่รู้ แล้วถึงวาระสุดท้ายที่มันทำงานเสร็จก็มาเสนอ เป็นข้อความ ๖ คำพูดว่า คนเกิด คนทุกข์ และคน ตาย คนเกิด คนทุกข์ คนตาย ๖ พยางค์ ประวัติศาสตร์มนุษย์ตลอด ตลอดกาลนั่น นี่พอจะเรียกว่านักปราชญ์ จริง ไม่ไปเก็บเรื่องจี๋หมู่จี๋หมาสารพัดอย่างมาเขียน ไม่รู้ที่พันก็หมื่นก็แสนหน้ากระดาษอย่างที่เราเรียน ประวัติศาสตร์กันอยู่เดี๋ยวนี้ คุณอ่านหนังสือประวัติศาสตร์เป็นหอบเป็นผู้แล้วคุณก็จับความใจความไม่ได้ว่า อ้าว, มันมีแต่เรื่องคนเกิดมาในโลก แล้วเป็นทุกข์ทรมานอยู่กว่าจะตายลงไป มันมีเท่านี้ จะไปอ่าน ประวัติศาสตร์ชนิดไหน ตั้งแต่ยุคหินมาจนถึงยุคปัจจุบัน กลางยุคปัจจุบันนี้มันก็มีอยู่เท่านี้ นี่ประวัติศาสตร์ของ มนุษย์ในทางไฝวิญญูณมันเป็นอย่างนี้ ถ้ารู้ประวัติศาสตร์อย่างนี้แล้ว มันจะช่วยโลกมีสันติภาพเร็วที่สุด ถ้า ไปเรียนประวัติศาสตร์อย่างที่เรียนกันเดี๋ยวนี้เรื่องความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ไม่มีประโยชน์อะไรเลยนี้ มัน ไม่มีโอกาสที่จะทำโลกนี้ให้มีสันติภาพ ในวิชาประวัติศาสตร์ที่สอนกันอยู่ในมหาวิทยาลัยทั่วโลกเวลานี้มันก็ นำไปสู่ความไม่เป็นสุขของความทุกข์ ไม่นำมาซึ่งสันติภาพ แล้วเขาก็พูดอย่างโง่ ๆ ว่าวิชาปรัชญา วิชา ประวัติศาสตร์เรียนแล้วเป็นคุณวิบัติเพื่อมีส่วนทำโลกให้เป็นสัน มีสันติภาพนี้ ฉันทว่านั่นเป็นคำพูดที่บ้าบอ ที่สุดนะ ก็ไม่รู้ว่าปรัชญาหรือประวัติศาสตร์ในโลกนี้ มันก็ต่อความยาวสาวความยืดออกไปนอกกลุ่มนอกทางจน ไม่พบกับสันติภาพหรอก ฉันทกล้าทำไว้อย่างนี้ คอยดูสิ ไปเรียนประวัติศาสตร์ของนักปราชญ์จีนชุดนั้นที่เขียน ไว้เพียง ๖ พยางค์นั่น แล้วก็ไปสรุปอยู่เป็นคำพูดคำเดียวของพระพุทธเจ้าว่า โลกคือทุกข์ ทุกข์คือโลกนี้ มันก็ ทั้งหมด หมดเรื่อง จบเรื่อง ทำโลกนี้ให้มีสันติภาพได้ นี่โวหารหรือคำพูดเป็นอย่างไร และโดยเฉพาะคำพูด ในทางพุทธศาสนาที่จะให้พูดแต่เรื่องที่เป็นหัวใจพุทธศาสนาว่ามีสำนวนโวหารอย่างไร วันนี้เราเสียเวลากัน ทั้งชั่วโมงเพื่อพูดถึงความหมายของคำพูดว่าสำนวนโวหารแต่คำเดียวนี้ เวลาของเราก็หมดลง